

MAJKA MILOSRĐA IZMEĐU SLAVENSKOGA POGANSTVA I KRŠĆANSTVA

Nešto zabilježaka oko Marijina kulta u Biskupiji kod Knina

RADOSLAV KATIČIĆ
Institut za slavistiku
Beč - Austrija

UDK 27.312.47
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno/Received: 12.04.2012.
Prihvaćeno/Accepted: 28.09.2012.

Na položaju Crkvina u selu Biskupija kod Knina nalazi se starohrvatska nekropola s kneževskim grobovima. Njezin najstariji sloj pokazuje obilježja poganskih ukopa. Poslije pak, ali svakako još na kraju 8. ili u 9. st. tamo je podignuta trobrodna bazilika i posvećena svetoj Mariji, Majci Božjoj. Na njezinu zapadnom kraju dograđen je, sasvim po karolinškom običaju, i westwerk. U njegovu je prizemlju otkriven vladarski mauzolej. Tu je očito bilo nešto kao središte ranosrednjovjekovne vlasti, i roda Hrvata i njegovih kneževa. U toj crkvi pronađen je i zabat oltarne pregrade i na njem kulni lik svete Marije, najstariji očuvani na hrvatskom prostoru. Potječe iz druge polovice 11. st., ali je Marijin kult na tom mjestu znatno stariji. Može se uzimati da potječe još iz vremena pokršćavanja hrvatske rodovske vlasti u nekada rimskoj Dalmaciji. Groblje pak na kojem stoji ta Marijina crkva starije je od nje. Njegovi najstariji ukopi imaju još poganska obilježja. Tu se prema tomu pokršćavanje te rodovske vlasti može pratiti arheološki. Na tom mjestu dakle Marijin kult stoji na poganskoj podlozi. U ovom se referatu na temelju slavenske usmene predaje potvrđuje u pojedinostima da je u staroj vjeri narodā slavenskoga jezika postojao mit o zemlji kao Majci i da se obdržavao njezin kult kao božice. Kršćanski marijanski kult u okružju novopokrštenih hrvatskih vladara imao je dakle kao kult Majke staru podlogu na koju se mogao nadovezati i nastaviti ju u sasvim novom vjerskom kontekstu.

Na položaju Crkvina u selu Biskupija nedaleko od Knina nalazi se jedno od najvažnijih, ako ne i najvažnije arheološko nalazište ranoga hrvatskog srednjega vijeka. Selo Biskupija, nastalo od više prvobitnih zaselaka, proteže se dosta daleko sa sjevera na jug po istočnom rubu Kosova polja. Pod njim teče rijeka Kosovčica, lijeva pritoka Krke. Položaj Crkvina od središta je Knina udaljen kojih sedam kilometara. Na njem se nalazi veliko groblje na kojem se prigodimice pokapalo sve do u nedavnu prošlost. Tamo je stajala

sasvim priprosto izgrađena crkva svetoga Luke, grobljanska, a i župna za manjinsko katoličko i hrvatsko stanovništvo Biskupije. Većina pučanstva pravoslavna je i srpska. Njihova parohijska crkva svete Trojice izgrađena je na uzvisini sjeverno od Crkvine i još je u funkciji. Ruševne ostatke crkve svetoga Luke, jednostavne i nezahtjevne građevine iz vremena osmanlijske vlasti, uklonio je pionir hrvatske nacionalne arheologije fra Lujo Marun kad je počeo svoja epohalna iskapanja u Biskupiji na položaju zvanom Crkvina. Izduljena jednobrodna crkva svetoga Luke bila je naime izgrađena nad srednjim brodom vrlo stare bazilike, koja, ako je suditi po onom što do sada o njoj znamo, potječe iz samih početaka kršćanstva u Hrvata. U najnovije se vrijeme pomišlja čak i na kraj osmoga stoljeća.¹ Ta je bazilika ostala kakva je bila sagrađena, tek se u njoj više puta, po najnovijim istraživanjima najmanje četiri, mijenjao i obnavljao kameni namještaj. Sa zapadne strane dograđen joj je već vrlo rano pojačanim zidovima, sasvim po karolinškom običaju, westwerk, za koji se s dobrim razlogom pretpostavlja da je na katu imao vladarsku kapelu iz koje se s povlaštena položaja kroz prozor pratilo bogoslužje dolje u crkvi, a u prizemlju je bio najstariji nama poznati mauzolej hrvatskih vladara.² Sa sjeverne strane bazilici je prigrađeno veliko zdanje, bar jednim dijelom dvokatno, s prostranim dvorištem u sredini. Pomišljalo se da je to bio samostan, ali je u najnovije doba Ante Milošević, pozivajući se na vijesti iz pisane predaje, uvjerljivo pretpostavio da je to mogao biti dvor hrvatskih vladara.³ Tu smo negdje u žarištu ranosrednjovjekovne vlasti roda Hrvata i njegovih kneževa. Ta je bazilika bila posvećena svetoj Mariji, Gospi Bogorodici, Majci Isusovoj, i predstavlja najstariju potvrdu njezina šovanja u Hrvata. O tome ne može biti dvojbe. Sagrađena je tek što su se njihovi kneževi pokrstili i priveli kršćanskoj crkvi cijeli narod, svu njegovu rodovsku vlast kao njezini predstojnici, jer su se bili zaknežili u rodu Hrvata. Mogli su stoga donositi odluke i povlačiti poteze u ime njega svega. Crkva svete Marije u Biskupiji postala je, kako se s dobrim razlogom misli, u drugoj polovici 11. stoljeća katedrala hrvatskoga biskupa, koji je kao kraljevski pratio dvor, a sjedište mu je bilo u crkvi svete Marije blizu kninske tvrđave (Toma Arhiđakon, glava 15,4).

Bazilika svete Marije na Crkvini jedna je od pet predromaničkih crkava u Biskupiji. Uz nju su još nađene bazilika svete Cecilije na položaju Stupovi, crkva na Lopuškoj glavici dolje u Kosovu polju uz rijeku Kosovčicu i nad njom na brijegu ostatci starohrvatskih crkava u Bukorovića podvornici te

1 Usp. Milošević, 2002, 7.

2 Usp. Milošević, 2002, 23-25.

3 Usp. Milošević, 2002, 17-23.

jedna arheološki još neistražena ispod same parohijske crkve svete Trojice. Od svih pet očuvani su samo temeljni zidovi, niti jedna nije pretrajala turske ratove. Sama pak činjenica što je na tom malom prostoru u razdoblju od 9. do 11. stoljeća podignuto pet crkava svjedoči rječito o njegovoj velikoj važnosti. Bilo je to žarište moći hrvatskih vladara. Hrvatska kronika spominje taj predio u vezi s predajom o zborovanju i nasilnoj smrti kralja Zvonimira, a kaže u 27. glavi da se to dogodilo *u petih crikvah na Kosovi*.⁴ Tako se je, čini se, u srednjem vijeku zvala Biskupija.

Groblje na položaju Crkvina u Biskupiji starije je od bazilike. Kad je ona sagrađena, prekrila je neke od grobova, pa su ih arheolozi iskopali ispod njezina poda. Drugi su stariji grobovi ostali vani kraj crkve. Bilo je to groblje na redove i kroz duga je stoljeća zadržalo u bitnome takav raspored. Grobovi su u njem postavljeni po prastarom redu, od zapada prema istoku, pokojnici su položeni licem prema izlazu sunca. Grobovi najstarijega horizonta pokazuju značajke poganskih ukopa, s bogatim grobnim priložima uporabnih predmeta. Upravo po bogatstvu tih priloga najstariji se ukopi pokazuju kao vladarski. Po svemu sudeći tu su se pokapali hrvatski kneževi u vrijeme kad su se oni s cijelim rodnom Hrvata pokrštavali. O tome svjedoči mlađi od toga zbivanja vladarski mauzolej i zato je uvjerljiva pretpostavka o vladarskom dvoru do bazilike. Tijekom srednjovjekovnih stoljeća prvotno groblje na redove postajalo je sve više obično srednjovjekovno groblje kod crkve. Polako se je gubila prvotna starina.

Među drugim ulomcima kamenog namještaja nađen je u bazilici na Crkvini i razlomljen šiljati zabat oltarne pregrade s likom Majke Bogorodice u plitkom reljefu. Ne bez razloga se o njem govori kao o Gospinu "praliku". To je doista najstarija kulturna slika Bogorodičina koja je došla do nas iz hrvatske starine. Djevica Marija prikazana je na tom reljefu u položaju adorantice: drži ruke na prsima otvorenih dlanova okrenutih prema onomu tko ju gleda. Pretpostavlja se da je taj reljef bio obojen živim bojama. Predložak mu valja tražiti u slikarstvu. Na njem se vrlo razgovjetno razaznaje utjecaj bizantske ikonografije. Sam taj predložak do sada nije utvrđen, ali je u bizantskoj umjetnosti nađeno više bliskih paralela. Moglo bi se pomišljati i na to da je to djelo kakva bizantskog majstora, ali ornamentično i rustikalno klesarstvo upućuju ipak na domaće podrijetlo te skulpture. Na doljnjem rubu zabata uklesan je latinski natpis. Jako je oštećen, ali je uz potrebnu rekonstrukciju još uvijek čitak: SALVE REGINA, SALVE VIRGO – „Zdravo Kraljice, zdravo

4 Takozvana *Chronica Salonitana maior*, podatcima bogatija redakcija prvih poglavlja kronike Tome Arhidakona, izvješćujući o istome zove to mjesto *in loco Illyrica lingua appellato Cossovo, ubi dicitur locus quinque ecclesiarum* – „na mjestu koje se na ilirskom jeziku zove Kosovo, gdje se kaže da je mjesto pet crkava”.

Djevice”⁵ Prema svemu što se o tome do sada zna valja taj Gospin pralik datirati u drugu polovicu 11. stoljeća, u vrijeme kad se pri ornamentalnom ukrašavanju kamenoga crkvenog namještaja u osvit romanike opet počinje pojavljivati ljudski lik.⁶ Kako god stajalo s pretpostavkama toga datiranja i po tome s datiranjem samim i bez obzira na to do kakvih će zaključaka o tome u budućnosti istraživači još doći, nema dvojbe da je kult Gospe u toj bazilici stariji od zabata oltarne pregrade s njezinim likom.

Oltarni zabat s Gospinim likom iz bazilike na Crkvini nije jedini spomenik njezina kulta na tom mjestu iz istoga ranog vremena. Nađeni su i ulomci kamene prozorske tranzene s likovnim ukrasima. U sredini joj je postavljen reljef Bogorodice s Djetetom, obrađen s obje strane, tako da su Gospa i Dijete okrenuti i onomu tko gleda iznutra i onomu tko gleda izvana. Po rubu tranzene teče latinski natpis koji navodi imena četiriju evanđelista.⁷ I ta se skulptura datira u drugu polovicu 11. stoljeća i smatra se da također najavljuje nastup romanike.⁸ Štovanje Djevice Marije, Majke Isusove, dobro je dakle potvrđeno u bazilici na Crkvini u Biskupiji kod Knina već u rano doba.

Osobito je tu i vrlo je znatno to što najstariji ukopi u nekropoli na Crkvini u Biskupiji kod Knina po svjedočanstvu grobnih priloga pripadaju poganskom horizontu. Grobni nalazi svjedoče o poganskom načinu pokapanja.⁹ Kult Bogorodice na tom položaju, po sebi potpuno kršćanski, naslonio se dakle na staru slavensku vjeru, koja je skupa sa slavenskim jezikom bila posve prevladala na području rodovske vladavine Hrvata.¹⁰ Stoga se tu osobito razgovjetno nameće pitanje ima li u toj staroj vjeri nešto na što se taj kult Majke Božje mogao nasloniti, što je u dušama naroda živjelo u njem dalje i tako se nije posve izgubilo niti poslije potpune kristijanizacije.

Danas se pouzdano može odgovoriti da u staroj vjeri nepokrštenih nositelja slavenske jezične i vjerske tradicije tako nešto doista i postoji. O tome sada možemo govoriti s nekim pouzdanjem jer su početkom šezdesetih godina prošloga stoljeća ruski jezikoslovci indoeuropeisti Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov i Vladimir Nikolajevič Toporov izvršili

5 Delonga, 1886, 64, br. 26, tabla XIV.

6 Usp. Gunjača-Jelovina-Grčević, 1976, 19-20, 96-97; Prijatelj, 1954, 76-77; Karaman, 1952, 95-101.

7 Delonga, 1996, 68, br. 32, tabla XVII.

8 Usp. Gunjača-Jelovina-Grčević, 1976, 33, 36-37, 100-101; Prijatelj, 1954, 73-76.

9 Usp. Petrincec, 2009, 66.

10 Usp. Иванов – Топоров, 1965; 1974; 1983; Belaj, 2007; Katičić, 2002, 305-318; 2008; 2010; 2011.

velik metodološki prodor i uvjerljivo pokazali da je moguće na temelju ulomaka očuvanih u usmenoj književnosti svih naroda slavenskoga jezika rekonstruirati praslavenske obredne tekstove u kojima se kazuju skroviti mitski odnosi kojima je ustrojen naš svijet. Upravo istina o tim skrovitim odnosima ispravno izrečena primjereno oblikovanim jezikom daje svetim obredima njihovu natprirodnu snagu. Ključni ulomci tih svetih tekstova ušli su u usmenu predaju naroda slavenskoga jezika i tako se očuvali do našega vremena. Treba ih samo znati prepoznati. Ivanov i Toporov to su nas naučili. Mnogo su na tom području dali sami, a došli smo i dalje od toga. Upravo zato možemo reći da je štovanje Majke Bogorodice u staroj vjeri kneževa što su se pokapali na Crkvini u Biskupiji imalo na što se nasloniti i na nov način to nastaviti i u kršćanstvu.¹¹

I u pretkršćanskoj vjeri starih Slavena štovala se je božanska Majka. Znamo kako su ju zazivali. To je ruski *мать сыра земля* – „majka vlažna zemlja”, kako je obilno potvrđeno u istočnoslavenskoj usmenoj književnosti. Kao slavenska božica zvala se je *Mokošb*, što ju također zaziva kao *mokru*.¹² U istočnoslavenskom folkloru mati vlažna zemlja uobičajen je i vrlo dojmljiv pjesnički naziv za zemlju. No da taj izraz ipak potječe iz vjerskoga konteksta i da čuva pradavenu uspomenu na skrovite mitske odnose u svijetu pokazuje vrlo jasno istočnoslavenska usmena epika. Tako u jednoj bjeloruskoj bilini, epskoj pjesmi zapisanoj iz usmene predaje, veliki junak Ilja Muromec na pitanje kako je pri snazi odgovara ovako:¹³

Господзі, еслі бы гасподзь утвядзіў стоўб у неба і землю,
то б я мох маць сыру землю пувярнуць уверх нагамі.

- „Gospode, ako bi gospod učvrstio stup u nebo i zemlju, to bih ja
mogao mater vlažnu zemlju okrenuti uvis nogama.”

Tu se radi o mitskim odnosima i dimenzijama. Sam izraz *мать сыра земля* potječe iz praslavenskoga sakralnog pjesništva i istom kad je stara vjera izbljedjela postao je tek pjesnički izraz za zemlju.

To se vrlo jasno pokazuje u izrekama kakve se susreću u ruskim zagovorima, čarolijama kojima se služe seoski vračevi. U jednom zagovoru koji se govori pri branju ljekovitih trava, taj situacijski kontekst tu je vrlo važan, govore se i riječi: Небо - отец, а земля – мать (Майков № 253) –

11 Usp. o tome Katičić, 2011.

12 Usp. Katičić, 2011, 151,199, 223. O Majci zemlje vidi još 150 i 152, o Majci Zemlji 150 i 197.

13 Беларускі эпас, Мінск 1959, 62. Usp. Иванов – Топоров,1974, 167.

„Nebo, to je otac, a zemlja, to je mati”. Zemlja kao majka stoji u odnosu s nebom kao ocem. Od njih potječu ljekovite trave koje se beru, njihov su dar. Time što to zna i izriče pravim riječima vrač stječe vlast nad ljekovitim travama koje bere.

U drugom zagovoru to se ponavlja s tek neznatnom izmjenom: Небо - батюшка, мать - сыра земля (Иванов–Топоров, 1965, 101) – „Nebo, to je tatica, mati, to je vlažna zemlja”. Nebo otac i zemlja majka. On ju oplođuje, ona rađa. To je mitsko ishodište. Na početku smo Heziodove Teogonije. Pitanje pak koliko je tu genetske srodnosti dviju grana indoeuropske predaje, a koliko svečovječanske univerzalnosti motiva mora i opet ostati otvoreno.

I u hrvatskom jeziku otkrivaju se tragovi istoga prastarog slavenskog svetoga pjeva. Tako već u 17. stoljeću Dubrovčanin Simo Budmani u zbirci uobičajenih izreka navodi i prevodi: *Zemlja je tvrda, a nebo visoko - Non si può più soffrire* (423a), što će reći „Ne može se više podnositi”. Sučeljeni su i tu nebo i zemlja, te iste praslavenske riječi, i njima se izriče obuhvat svega. Time se, dakako, poziva na mitsko ishodište. Hrvatska i bjeloruska predaja u tome su sasvim podudarne i jedna potvrđuje drugu kao praslavensku.

U istom 17. stoljeću pjeva Gundulić:

*Za me plodna dar sjemena
stara mati u skut prima. (245)*

Plodna zemlja prima u krilo sjeme. Ona je dakle mitska mati. A to da se za nju kaže *stara mati* nije Gundulićeva briljantna invencija, nego je ustaljeni hrvatski frazeološki uzus, danas zaboravljen. Pokazuje to u 18. stoljeću Della Bella prevodeći u svojem rječniku pod natuknicom *terra* ustaljenu frazu *stara mati* kao *terra, elemento, tellus*, dakle ‘zemlja’, ‘tlo’. To je pak po tradicionalnom shvaćanju uz vodu, oganj i zrak bio jedan od četiriju elemenata. U Gundulića tu, dakle, nema poetske improvizacije.

Velikom starinom odzvanjaju stihovi jedne bugarščice:

*Kako sam ga lijepo za života sveđ dvorio,
neka njega ja dvorim i u materi crnoj zemlji.
(Nar. pjes. bog. 10)*

Tu se čitatelj može i naježiti jer uz predodžbu o zemlji kao materi iz tih stihova kao da progovara običaj da se na još otvorenom gospodarevu grobu

žrtvuje najvjerniji i najmiliji njegov sluga skupa sa suprugom miljenicom i bojnim konjem te se pokapaju s njim kao grobni prilozci.

Ista frazeologija i predodžbe iz kojih je poniknula ušle su i u jezik pravnih čina, i on prvotno svet. Tako se u hrvatskim ispravama čita: *Telo naše preporučamo materi zemlji* (Mon. croat. 266), a isto tako, samo još dojmljivije: *komu je zemlja mat, a otačastvo grob* (Mon. croat. 93). Nikako nije neočekivano što se ta frazeologija javlja i u jezičnom izrazu “lijepe” književnosti. Vrlo je uvjerljiva kad izražava *conditio humana*, čovjekovu djetinjsku ovisnost: *Od matere zemlje hranimo se* (Starine 3, 283). Skladno to zvuči i u rukopisu iz 16. stoljeća s romanom o Aleksandru Velikom: *Do četrdeset lit k materi svojoj zemlji vrati se* (Starine 3, 225).

Usmena predaja svetoga teksta izričito svjedoči o tome da se je majka zemlja religiozno štovala. I tu je istočnoslavenska, upravo bjeloruska usmena tekstovna predaja naročito jasna. Osobito tu mnogo govori zaziv: святая земля. To nastavlja praslavensko *svętaja zeml'a*. Ona je dakle sveta, što će izvorno reći da zrači natprirodnom snagom, da je kao takva moćna i silna.¹⁴ Mati vlažna zemlja time nam se predstavlja kao božica.

Nije manje znatan drugi bjeloruski zaziv: богатая земля. Na prvi pogled tu se samo kazuje da je zemlja bogata. To zvuči uvjerljivo kad se zna koja sve blaga i blagodati zemlja podaruje čovjeku. Ali i tu prvotno značenje, koje se doseže tek etimologijom, kazuje više. Praslavensko *bogatъ* znači blago, a *bogatъ* svojom je tvorbenom semantikom podudarno sa staroindijskim *bhagavān*, što je pridjevnik božanstvenosti. I tu je rečeno, još izričitije, da je *Mati syra zeml'a* božica.

U vezi sa zemljom Bjelorusi izgovaraju kletve: Каб я скрозь земли проваліўся! – „Kada bih ja kroz zemlju propao!” Ili još teže: Каб цябе маць–земля не носіла! – „Kada Tebe mati zemlja ne bi nosila!” (Za sve te bjeloruske zazive i kletve vidi П. В. Шейн, Материалы для изучения быта и языка русского населения северо–западного края 2, СПб 1893, 512, 513). Najstrašnije su pak one bjeloruske zakletve koje se izgovaraju s nešto zemlje u ruci ili čak u ustima.

A jedan ruski zagovor za liječenje ječmenca pokazuje da se čovjek obraćao materi zemlji i skrušeno, kao grješnik. Taj se zagovor sastoji od samo jedne rečenice: Прости меня, матушка земля, в чем я согрешил! (Майков, № 87) – „Oprosti mi, majčice zemljo, u čem sam zgriješio!” Doista je bila majka.

-----
14   Топоров, 1988.

Tragovi usmene praslavenske usmene predaje što su ovdje utvrđeni, pa makar i samo u naznakama, jasno kazuju da je u staroj vjeri zemlje hrvatskoga roda, svega toga roda i njegovih kneževa, bilo na što da se nadoveže štovanje Majke Bogorodice Marije kada je ono uvedeno poslije pokrštenja i kad joj je na Crkvini podignuta i posvećena crkva, monumentalna trobrodna bazilika. Štovanje Gospe, tako blisko svim Hrvatima, i onim prvotnim i onima koji su to poslije postali, ima duboko korijenje u staroj vjeri, kako se uspjelo, makar još samo jedva, ali ipak pouzdano, razabrati. Biskupija Crkvina i gospin “pralik” pokazuju nam se tako u nešto drugom svjetlu nego su se do sada pokazivali.

LITERATURA

- Belaj, Vitomir, Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora, 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb 2007.
- Delonga, Vedrana, Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Monumenta medii aevi Croatiae 1, Split 1996.
- Gunjača, Stjepan – Dušan Jelovina – Mladen Grčević, Starohrvatska baština, Zagreb 1976.
- Gvozdanović (Goss), Vladimir, Značaj starohrvatske arhitekture za opću povijest evropske predromanike, Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture, glavni i odgovorni urednik Andre Mohorovičić, Split 1978, 131-148.
- Иванов, Вячеслав Всеволодович – Владимир Николаевич Топоров, Славянские языковые моделирующие системы, Москва 1965.
- Иванов, Вячеслав Всеволодович – Владимир Николаевич Топоров, Исследования в области славянских древностей. Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов, Москва 1974.
- Иванов, Вячеслав Всеволодович – Владимир Николаевич Топоров, К реконструкции Мокоши как женского персонажа в славянской версии основного мифа, Балтославянские исследования 1987, Москва 1983, 175–197.
- Karaman, Ljubo, Osvrti na neka pitanja iz arheologije i povijesti umjetnosti, Starohrvatska prosvjeta, III. serija, svezak 2, Zagreb 1952, 81-104.
- Katičić, Radoslav, Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja, Zagreb 1998; drugo (popravljeno) izdanje Zagreb 2002.
- Katičić, Radoslav, Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine, Zagreb 2008.
- Katičić, Radoslav, Zeleni lug. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine, Zagreb 2010.
- Katičić, Radoslav, Gazdarica na vratima. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine, Zagreb 2011.

Katičić. Radoslav, Gospa Međugorska i mokra Mokoš, *Ethnologica Dalmatica* 19/20, Split, 2012-2013

Milošević, Ante. Crkva Sv. Marije, mauzolej i dvori hrvatskih vladara u Biskupiji kraj Knina, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, Kulturno-povijesni vodič 18, Split 2002.

Petrinec, Maja, Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države, *Monumenta medii aevi Croatiae* 3, Split 2009.

Prijatelj, Kruno, Skulpture s ljudskim likom iz starohrvatskog doba, *Starohrvatska prosvjeta*, III. serija, svezak 3, Zagreb 1954, 65-91.

Топоров, Владимир Николаевич, Язык и культура: об одном слове-символе (к 1000-летию христианства на Руси и 600-летию его в Литве, Балто-славянские исследования 1986, Москва 1988, 3-44.

Die Mutter der Barmherzigkeit zwischen slawischem Heidentum und Christentum

(Zusammenfassung)

Auf der Lage Crkvina im Dorf Biskupija bei Knin befindet sich eine altkroatische Nekropole mit Fürstengräbern, deren älteste Schicht Merkmale heidnischer Bestattungssitten aufweist. Später, aber allenfalls noch am Ende des 8. oder im 9. Jh., wurde dort eine dreischiffige Basilika errichtet und der Mutter Gottes geweiht. An ihrem westlichen Ende wurde bald danach, ganz in karolingischer Manier, ein Westwerk dazugebaut, in dessen Erdgeschoss ein Herrschermausoleum entdeckt wurde. Man befindet sich hier offensichtlich im Mittelpunkt der frühmittelalterlichen Herrschaft der *gens Chroatorum* und deren *duces*. In dieser Kirche ist auch auf einem Tegurium der Altarschranke ein Relief mit einem Kultbild Mariens gefunden worden, der ältesten erhaltenen im kroatischen Raum. Es stammt aus der zweiten Hälfte des 11. Jh., doch ist der Marienkult an diesem Ort wesentlich älter. Man kann annehmen, dass er aus der Zeit der Christianisierung der Kroatenherrschaft im ehemals römischen Dalmatien stammt. Das Gräberfeld, in dem die Marienkirche steht, ist jedoch älter als diese. Seine ersten Bestattungen weisen noch heidnische Merkmale auf. Hier kann demnach die Christianisierung dieser Herrschaft archäologisch verfolgt werden. Dieser Marienkult steht also auf heidnischer Grundlage. Hier wird dann auf Grund slawischer mündlicher Textüberlieferung im Einzelnen belegt, dass es im vorchristlichen Glauben der Völker slawischer Sprache einen Mythos von der Erde als Mutter und auch ihren Kult gab. Der christliche Marienkult im Umfeld der kroatischen Herrscher hatte als Mutterkult im alten Glauben eine Grundlage, an die er anknüpfen und diese in einem ganz neuen religiösen Kontext gewissermaßen fortsetzen konnte.

